

TÜRK HUKUKUNDA MATBAALARIN HUKUKİ YAPILARI

Prof. Dr. Akar ÖÇAL

I. GİRİŞ

Matbaalar, «basım işleri yapılan müessese veya yer»lerdir(1). Basın hayatında önemli bir yer işgal etmekte olan matbaaların kurulması izne bağlı değildir(2). Bu incelememizde matbaaların hukuki yapılarını ortaya koyduktan sonra, hukuki organizasyon üzerinde duracağız. Bir işletme olduğu kuşkusuz olan matbaaların, hukuken ne türlü bir işletme karakteri arzettiği büyük önem taşıdığı gibi, matbaaların yönetiminin hasıl bir hukuki organizasyon altında gerçekleştirilebileceği hususu da üzerinde durulması gereken ayrı bir sorun teşkil etmektedir. İncelememizde her iki nokta üzerinde de durularak, mahkeme kararlarından yararlanmak suretiyle, bu sorunlara açıklık getirmeye çalışacağız.

II. MATBAALARIN HUKUKİ YAPILARI

1. Ticari İşletme Durumunda Olan Matbaalar :

6762 sayılı Ticaret Kanunumuzun(3) 12/1, 5. maddesi «matbaacılık» yapmak üzere kurulan müesseseleri «ticarethane», TK.

(1) Meydan-Larousse, C.8, İstanbul, s. 447.

(2) Bkz. 5681 sayılı Matbaalar Kanunu (RG. 24.7.1950/7564), Mad. 1/I.

(3) RG. 9.7.1956/9353.

11/I. maddesi de ticarethaneleri «ticari işletme» saydığından; bugün için Türk Hukukunda matbaalar birer «ticari işletme» durumundadırlar(4).

2. Esnaf İşletmesi Durumunda Olan Matbaalar:

Bazı matbaacıların “esnaf” durumunda olması, bunların işlettiği matbaaların da bir “esnaf işletmesi” karakterini almasına neden olur. Gerçekten, “iktisadî faaliyeti nakdî sermayeden ziyade bedenî çalışmasına dayanan ve kazancı ancak geçimini sağlamaya yetecek derecede az olan” (TK.17) matbaacılar “esnaf” olduklarından, bunların işlettiği matbaalar da birer “esnaf işletmesi” durumundadır.

III. MATBAALARIN HUKUKİ ORGANİZASYONU

1. Ferdi İşletme Durumundaki Matbaalar:

Matbaalar, bir tek gerçek kişi tarafından işletilebilirler (TK. 14/1; 17).

2. Şirketlerce İşletilen Matbaalar :

A) Adi Şirketlerce İşletilen Matbaalar : Matbaa işletmek için bir adi şirket(5) kurmak mümkündür.

B) Ticaret Şirketlerince İşletilen Matbaalar : Matbaacılık yapmak üzere kurulan işletmeler ticari işletme durumunda olduğundan(6), bunların kollektif (TK. 153) ya da komandit (TK.243) şirketlerce işletilmesi mümkün olduğu gibi; matbaacılığın ticari

(4) Bkz. Y11HD. 25.2.1975 gün ve E.74-4488/K.75-1335 sayılı kararı, İmî ve Kazai İçtihatlar Dergisi, 1975, S. 177, s. 3743: «(...) TK. 12. maddesi gereğince matbaacılık bir ticari işletme bulunmasına göre (...)»; YTD.8.12.1966 gün ve E.65-2193/K.66-4694 sayılı kararı, İSMAİL DOĞANAY: Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Birinci Cilt, Ankara 1974, s. 111, dipnot: 41: «(...) basımevi TTK.nun 12/5 delâletiyle aynı kanununun 11 inci maddesi hükmüne göre ticari bir işletme (...) ve bizatihi matbaacılıkla iştiğalin ticari işletme olmasına (...)»; YTD. 27.12.1966 gün ve E.65-2194/K.66-5018 sayılı kararı, DOĞANAY, s. 223-224, dipnot: 211: «(...) matbaacılıkla iştiğal etmenin bizatihi ticari işletme sayılmasına (...) göre (...)».

(5) Bkz. BK. 520 vd. (RG. 8.5.1926/386). Ayrıca bkz. 5681 sayılı kanun, Mad.1/II.

(6) Bkz. Bu inceleme: II/1.

bir faaliyet olması nedeniyle matbaaların anonim (TK.271/I(6a) ya da limited (TK.503/III; 271/I) şirketlerce işletilmeleri de mümkündür(6b).

3. Derneklerce İşletilen Matbaalar :

Dernekler matbaa kurup işletebilirler(7). Gerçekten TK.18/I. maddesi «gayesine varmak için ticari bir işletme işleten dernekler» den söz etmek suretiyle buna açıkça imkân sağlamış bulunmaktadır(8).

4. Kamu Kurumlarınca İşletilen Matbaalar :

Kamu kurumlarının da matbaa kurup işletmesi mümkündür (9) (10). Kamu kuruluşlarınca işletilen matbaaların bir kısmı döner sermayeli işletmeler(11) şeklinde organize edilmişlerdir ki bunların içinde en önemlisi «Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi»dir(12). Kamu kurumlarınca işletilen matbaalara bir başka örnek de Devlet İstatistik Enstitüsü matbaasıdır. Gerçekten 53 sayılı Devlet İstatistik Enstitüsünün Görev Yetki ve Kuruluşu Hakkındaki Kanun(13) bunu açıkça öngörmektedir (Mad. 18/III; 21) (14). Kamu kuruluşlarına ait matbaalara daha başka örnek-

-
- (6a) Bkz. 211 sayılı. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu (RG. 26.1.1970/13409), Mad/I; 2/II: «Banka, Banka Meclisinin kararıyla banknot matbaası kurabilir (...)» (Banknot matbaası 13.8.1955 tarihinde kurulmuştur; bkz. İBRAHİM KURT/VURAL GÜNAL/TALAT TUĞÇETİN: T.C. Merkez Bankası Kanunu Şerhi ve Yabancı Mevzuat ve Uygulama, Ankara 1977, s. 9).
- (6b) Ayrıca bkz. 5681 sayılı kanun, Mad. 1/II.
- (7) Bkz. dipnot: 4'de anılan YTD. 8.12.1966 gün ve E. 65-2193/K.66-4694 sayılı kararı.
- (8) Ayrıca bkz. TK. 46/I.
- (9) Ankara Üniversitesi matbaası ile ilgili olarak bkz. yukarıda anılan YTD. 27.12.1966 gün ve E. 65-2194/K.66-5018 sayılı kararı.
- (10) Ayrıca bkz. TK. 18/I-II.
- (11) Döner sermayeli kuruluşlarla ilgili olarak bkz. AKAR ÖÇAL: «TK. 18/I. Maddesinin Uygulaması Hakkında Bazı Düşünceler», ESADER, C. XV.S.1, 1979, s. 238 vd.
- (12) Bkz. 852 sayılı Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi Kuruluşu Hakkında Kanun (RG. 19.4.1967/12577), Mad. 1. Bazı kuruluşların işlettiği matbaaların döner sermayeli olduğu hakkında kanunlarında bir açıklık bulunmama ile birlikte bunlar uygulamada döner sermayeye bağlı olarak işletilmektedir. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Matbaası buna örnektir.
- (13) RG. 23.6.1962/11136.
- (14) Matbaacılık okulunun da mevcut olduğunu bu vesile ile belirtmek isteriz. Bu okulda yapılan bir deneme sırasında pedal makinesinin arızalı olması yüzünden parmakları ezilen bir öğrencinin açtığı dava ile ilgili olarak bkz. D12D. 16.10.1968 gün ve E.65-4112/K.68-1869 sayılı kararı, Danıştay Onikinci Daire Kararları, Birinci Kitap, Cilt.II, Ankara 1976, s. 227, No. 2758.

ler vermek de mümkündür: Devlet Malzeme Ofisine devredilen matbaalar(15); İl Özel İdareleri matbaaları(16) vs. gibi(15a).

III. MATBAA İŞLETİLMESİNİN SONUÇLARI

İşlettiği matbaa «ticari işletme» karakteri arzeden matbaacı, matbaasını, ticaret siciline kaydettirmek zorundadır (TK. 42/I) (17). Öte yandan, tacir durumunda olan (TK.14/I) matbaacı, ayrıca, «ticaret ve sanayi odası» ya da «sanayi odası»na(18) kaydını yaptırmalıdır(19). Nihayet matbaasını, öteki matbaalardan ayırdetmek için bir «işletme adı» seçerek bunu ticari faaliyetinde kullanan matbaacı, bu ismi ticaret siciline tescil ettirmelidir(TK.55).

IV. SONUÇ

Fransız hukukunun aksine, Türk hukukunda, matbaaların hukuki yapıları, kanunda açıkça belirtilmektedir. Bu nedenle matbaaların nitelikleri konusunda bir kesinlik söz konusudur(20).

-
- (15) 6400 sayılı «Devlet Malzeme Ofisi» Kurulması Hakkında Kanun (RG. 22.3.1954/8664), Mad. 4; Muvakkat Mad. 5.
- (15a) Öteki örnekler için bkz. 657 sayılı Harita Müdüriyeti Umumiyesi Kanunu (RG. 2.5.1341/99), Mad. 4/I,c: «(Harita Genel Müdürlüğü) (...) haritaların (...) basım ile mükelleftir.
- (16) İdari Umumiyei Vilâyat Kanunu Muvakkatı (2.Tertip Düstur, C.5, s. 186), Mad. 80/14.
- (17) Türk Tarih Kurumu matbaasıyla Ankara Üniversitesi matbaasının ticaret siciline kaydı ile ilgili olarak bkz. dipnot: 4'de anılan Yargıtay Ticaret Dairesinin 8.12.1966 gün ve E.65-2193/K.66-4694 sayılı; 27.12.1966 gün ve E.65-2194/K.66-5018 sayılı kararları.
- (18) Bkz. 5590 sayılı kanun (RG. 15.3.1950/7457), Mad. 9/5.
- (19) TK.18/II. maddesi ticari işletme işleten kamu kurumlarının tacir sayılmayacaklarını öngörmesi nedeniyle, Danıştay, Ankara Üniversitesinin, basımevi sebebiyle resen sanayi odasına üye kaydedilmesini yerinde bulmamıştır; bkz. D8D. 22.3.1966 gün ve E.65-1203/K.66-986 sayılı kararı, Danıştay Sekizinci Daire Kararları, Ankara 1974, s. 223, No. 867; «5590 sayılı yasanın 1. maddesinde. meslek teşekküllerinin kuruluş amacının meslek ahlak ve birliğini korumak ve ticaret ve sanayiinin genel menfaatlere uygun surette gelişmesine çalışmak olarak belirtildiğine göre Ankara Üniversitesinin sanayi odasına resen üye kaydedilmesinde güdülen bu amaca uygunluk bulunmadığından (...)».
- (20) Fransız hukukunda kanundaki bu boşluk nedeniyle, matbaaların hukuki durumu, sanayi işletmelerinin ticariliğinden hareketle saptanmaktadır; bkz. E. THALLER: *Traité élémentaire de droit commercial*, Quat. éd., Paris 1910, s.19, dipnot:1. Matbaaların İsviçre hukukundaki durumları için bkz. F. de STEIGER: *Registre du commerce*, FJS. No. 19, s. 3; ALİ BOZER: «Ticari İşletme Üzerinde Türk ve İsviçre Hukuku Bakımından Mukayeseli Bir İnceleme», Batider, C.I, S.3, 1962, s. 371.

Mahkeme kararlarına bakıldığında, anlaşmazlıkların esas itibariyle, kamu kuruluşlarınca işletilen matbaalarla ilgili olduğu göze çarpmaktadır. Esasen bu durum doğaldır; zira kamu kurumlarınca işletilen işletmelere ilişkin TK.18. maddesinin uygulaması üzerinde tam bir görüş birliği sağlanamamıştır(21).

(21) Bu konuda bkz. ÖÇAL, s. 238 vd.